

נודעה בשערים שאלתם של רבותינו האחרונים על אופן יצירת הממזרות: אם היא תולדה של האיסור החמור שממנו נולד הממזר או תוצאה מציאותית של ביאה שאינה יכולה ליצור קידושין²²⁶.

באופן דומה ניתן להסתפק ביחס לחללות, אם עבירת איסור חילול קדושת הכהן היא שיוצרת את החללות, או שהחללות היא תופעה מציאותית שיש לה כללים משלה, שאינם חופפים את חלות האיסור.

כדי לדון בשאלה זו כראוי, עלינו לעמוד על טיב החללות כשלעצמה.

דעת ר' חיים הלוי: שני דינים בפסול חללות

א. שנינו במשנה (קידושין סו: 227):

כל מקום שיש קדושין ואין עבירה – הולד הולך אחר הזכר, ואיזו זו? זו כהנת, לוייה וישראלית, שנשא לכהן, לוי וישראל.

וביאר רש"י²²⁸ את מקור הדין (ד"ה כהנת):

"למשפחותם לבית אבותם" כתיב.

בגמרא (סו.) הקשו על משנתנו:

"ואיזו זו" ותו לא? והרי חלל שנשא בת ישראל, דיש קידושין ואין עבירה, הולד הולך אחר הזכר? הא לא קשיא, כר' דוסתאי בן רבי יהודה סבירא ליה²²⁹.

ב. עוד שנינו (עז.):

בת חלל זכר פסולה מן הכהונה לעולם. ישראל שנשא חללה – בתו כשרה לכהונה.

והגמרא (שם) נימקה:

מנא הני מילי? אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון: נאמר כאן "ולא יחלל זרעו בעמיו" ונאמר להלן "לא יטמא בעל בעמיו". מה להלן זכרים ולא נקבות, אף כאן זכרים ולא נקבות...

בת בנו תשתרי? כתיב "לא יחלל זרעו" – מקיש זרעו לו, מה הוא בתו פסולה, אף בנו בתו פסולה. בתו תיתסר? אם כן, גזרה שווה מאי אהני ליה?

ופסק הרמב"ם (איסורי ביאה²³⁰, פרק יט הל' טו):

כהנים לויים וישראלים מותרין לבוא זה בזה, והולד הולך אחר הזכר. לויים ישראלים וחללים מותרין לבוא זה בזה, והולד הולך אחר הזכר²³¹, שנאמר "ויתלדו על משפחותם לבית אבותם": בית אביו היא משפחתו ואין בית אמו משפחתו.

הואיל באר משה את דין המשנה בדף עז. מהמלים "לבית אבותם", מדוע לא הביא את טעם הגמרא עצמה למשנה זו מהפסוק "בעמיו"? ר' חיים הלוי (חי' על הרמב"ם, שם) תירץ דסבירא ליה לרמב"ם שישנן שתי סיבות שונות לפסול את זרעו של החלל, ומקורן משתי הסוגיות שצינינו: מקור הסוגיה בדף סז. הוא בפסוק "למשפחותם לבית אבותם", ואילו בדף עז. המקור הוא בלימוד "מקיש זרעו לו... אף זרעו פוסל".

שתי הסיבות הן:

1. החלל פוסל בביאתו, כלומר מעשה הביאה כשלעצמו מטיל פסול בשותפים בו, ולכן אשתו וזרעו נפסלים כתוצאה מכך. מבחינה זו,

²²⁶ הרב ארנרייך עסק בשאלה זו במאמרו המופיע בקובץ זה.

²²⁷ כל המקורות בתלמוד מתייחסים למסכת קידושין, אלא אם צוין אחרת.

²²⁸ על פי הגמרא סט.

²²⁹ היינו, שבמקרה זה בתו כשרה לכהונה.

²³⁰ כל המקורות במשנה תורה לרמב"ם מתייחסים להלכות איסורי ביאה, אלא אם צוין אחרת.

²³¹ הערת עורך: משפט זה נמצא בסוגריים בדפוסים הרגילים של משנה תורה, ויש שאינם גורסים אותו בלשון הרמב"ם.

ביאת החלל הינה ביאה פוסלת כמו כל פסולי ביאה (כגון עמוני שבא על ישראלית, שמעשה הביאה האסור יצר פסול בנבעלת), ואף זרה הנבעלת לחלל נהיית חללה, למרות שמעולם לא הייתה חלק משבט הכהונה.

2. מוקד הפסול הוא הייחוס ולא הביאה: הוולד החלל מתייחס אחר אביו, וכשם שאביו חלל, כך גם זרעו חלל.

הגמרא בדף עז. עסקה בפסול הראשון, ולכן נזקקה ללימוד מהפסוק "בעמיו", "מקיש זרעו לו – מה הוא פוסל...". ואילו הסוגיה בדף סו: עוסקת בדיני יוחסין, וכוונתה לנימוק הדין שבני חלל הם חללים מדין "למשפחותם".

מובן מאליו שהדין השני, שיסודו בהעברת הפסול מאב לזרעו, אינו נכון בנשים זרות שנפסלו בביאת החלל, שהרי משפחת אם אינה קרויה משפחה. מאידך גיסא הדין הראשון, הגורס שהחלל מחדש פסול בביאתו, יכול ליצור דין שגם בתו של חלל שנישאה לישראל – זרעה יפסל לכהונה, ולכן נזקקה הגמרא לגזרת הכתוב שרק בן חלל פוסל ולא בתו. לימוד זה מופיע בדף עז. בסוגיה שעוסקת בדין "פסול ביאת החלל".

קדושת כהונה

נראה שניתן לראות בשני הצדדים השונים של פסול החלל את זרעו שיקוף של קדושת הכהונה: הן מצד הייחוס והן מצד הפסול בעצם ביאתו.

כתב הרמב"ן (ויקרא כא, א, ד"ה הכהנים):

"וטעם 'הכהנים', כי במצוות אשר הם בעניני הקרבנות יאמר 'אל אהרון ואל בניו', ולא יזכירם בשם 'הכהנים'. כי הענינים ההם בקרבנות או במעלות הקודש, אבל מכאן יזהיר שלא יטמאו במת לעולם אפילו שלא יבואו במקדש, והיא מעלה להם בעצמם, ולכך הזכיר הכתוב 'הכהנים' לאמר, בעבור שהם כהני ה' ומשרתי אלוקינו יאמר להם שיתנהגו כבוד וגדולה בעצמם ולא יטמאו לעולם..."

בעל "כלי חמדה" (אמור, אות א) ביאר שאזכורם של הכהנים בשני תארים שונים, "כהנים" ו"בני אהרון" מצביע על שני מקורות שונים מהם יונקת קדושת הכהנים: קדושתם הבאה מכוח ייחוסם לאהרון, וקדושתם העצמית בכך שהם כהנים²³².

לאור ראייה זו של קדושת הכהונה, מתבאר שפסולי החלל מותאמים לשתי הבחינות שבהם היה אמור להתקדש.

בניגוד לר"ח הלוי, נקט החזו"א (השגות שם, על הגיליון) שאין שתי סיבות נפרדות לפסול את זרעו של החלל, ונימוקיו הם:

1. המשנה שכתבה "כל מקום שיש קידושין ואין עבירה הולך אחר הזכר" לא באה לומר כלל היוצר דינים, וממילא נובע שאף בן החלל דינו כחלל, כדברי ר"ח הלוי, אלא כלל זה הוא אוסף של דינים שנוצרו ממקורות שונים.

2. אם מספיק דין "למשפחותם" כדי לפסול את זרעו של החלל, מדוע נדרש היקש שזרעו פוסל, וגזירה שווה נוספת שממעטת חללה מלפסול זרעה? אלא ודאי בכל פסול יוחסין צריך פסוק לאסור דורות, ולא – רק הדור הראשון אסור.

על כן ביאר החזו"א שעיקר יסוד החללות הוא פסול ולא יוחסין. לשיטתו, הגמרא רצתה להוסיף למשנה בדף סו: את הדין "חלל שנשא ישראלית – בנו חלל", על אף שהמשנה עוסקת בדיני יוחסין, וחלל יסודו בפסול. גמרא זו יש להבין בדומה למה שמצאנו בפסול המזורות. אלמלא כתבה תורה שהפסול עובר גם דרך האם מהלימוד "לו – הלך אחר פסולו", היינו לומדים שהפסול עובר רק דרך האב, כיוון ש"משפחת אם אינה קרויה משפחה", ולכן את הפסול יוצר רק האב. בחללות, שאין דין "הלך אחר פסולו", ממילא מעמד הבן קשור לאביו ולא לאמו, ומסיבה זו רצתה הגמרא לצרפו למשנה העוסקת ביוחסין אלו, הנקבעים לפי מעמד האב.

לפי דבריו, השימוש בפסוק "לבית אבותם" אינו קובע שיש כאן דיני יוחסין, אלא רק מגלה שמעמדו של אדם עובר לו מאביו ולא מאמו, כיוון שאינו קשור לאמו. אך בסופו של דבר מדובר בפסול ביאה ולא בייחוס, ואין כאן שני דינים שונים.

לאחר שסקרנו את דעות האחרונים בהבנת אופי החללות, ננסה להביא נקודת מבט אחרת על הנושא.

דעת הירושלמי: ההבדל בין חללה בת כהן לישראלית שנתחללה

²³² אמנם, ה"כלי חמדה" הסביר בכך מדוע חלל כשר לעבודה, כיוון שהוא עדיין קדוש בקדושת "בני אהרון". אך הגרי"ד סולובייצ'יק סבר שבאופן עקרוני חלל מופקע מכל הקדושות והוא זר לגמרי, אלא שגזירת הכתוב היא שמכשירה את עבודתו. ה"כלי חמדה" גרס כן ברמב"ן, ששיטתו היא שרק ספק חלל כשר לעבודה, וחלל ודאי פסול, אך הרמב"ם הכשיר גם עבודת חלל ודאי. היה מקום לומר כן בשיטתו, אך הגרי"ד סולובייצ'יק סבר אחרת, כמו שכתב בשמו הר"מ גנק ("גן שושנים" ח"ב, עמ' קצד-קצה).

עד כה דנו בהבנת האופן בו כהן שבועל אישה אסורה לו פוסל אותה ופוסל את זרעו. אך מבואר בגמרא (עז). שהוא עצמו אינו מתחלל, ויש לעמוד על שורש העניין.

אמנם, ר"א מזרחי כתב בתשובה (סי' נט):

אלמא כל זמן שעודה עמו [=שהכהן דר עם האסורה לן] – אין בו קדושת כהונה כלל, אלא הרי הוא פסול כחלל גמור... והא דתניא בפ"ב דקדושין "הוא עצמו יוכיח שעובר עבירה ואינו מתחלל" ופירש"י "דלא יחלל זרעו" כתיב – זרעו מחולל והוא אינו מחולל" אינו אלא מאותה חללות דזרעו, שהיא פסלות הגוף שאינו חוזר לכשרותו, אבל מחללות שאינה אלא מחמת רע מעשיו, כל זמן שהוא נוהג בהם... לא מעטיה קרא.

אך הפשט אינו כדבריו, ואם כן יש להבין היאך הכהן מחלל אחרים ואינו מתחלל בעצמו?

בירושלמי (קידושין, פרק ד הל' ו) נחלקו אמוראים בפסול בתה של בת החלל לכהונה:

רב המנונא בשם רב: בת בת לעולם. ר' יוחנן בשם רבי ישמעאל "בעמיו" – מה "בעמיו" שנאמר להלן זכרים אסורין ונקבות מותרות, אף "בעמיו" שנאמר כאן זכרים אסורים ונקבות מותרות. מתניא פליגא על רב: ישראל שנשא חללה – בתו כשרה לכהונה? פתר לה בחללה מבנה²³³.

מפרשי הירושלמי ביארו שרב מבדיל בין חללה שנולדה מביאת כהן באסורה לו, שגם אם תינשא לישראל – בתה פסולה, מה שאין כן ישראלית שנפסלה לכהן, ובא עליה כהן וחיללה, שאם אחר כך תינשא לישראל – בתה כשרה לכהונה.

וצריך עיון מדוע הדבר כך. אם בני ישראל מקווה טהרה לחללות, מדוע אין הם מטהרים אף את זרעה של הנוצרת באיסור?

אפשר, שבדברי רב טמונה השקפה שונה על כל מהות החללות. לא הנבעלת היא מקור החללות ולא ולדה, אלא הכהן הוא המתחלל, אלא שחילולו שלו מתבטא רק באשתו וזרעו, ולא בו עצמו, כפי שנבאר לקמן.

עתה מובן החילוק של הירושלמי בדעת רב: בבתו של הכהן שבא על פסולה לו מוטבע פסול החללות שלו, ולכן היא פסולה לעולם. אך ישראלית שנולדה כשרה וברכות הימים נפסלה לכהונה – אין הכהן יכול לערער את מעמדה כישראלית כשרה, אלא כלפי עצמו בלבד! כל זמן שהיא נבעלת לו – חילול כהונתו בא לידי ביטוי בה, אך אין החללות נוגעת אליה בעצם. לכן כשתיבעל לישראל – בתה כשרה לכהונה.

חילול הכהן מתבטא בפסול אשתו וילדיו

הטענה היא שמהות החללות היא חילולו של הכהן: הוא המתחלל, אך תוצאות חילול קדושתו הן אשתו ובתו. אמנם אין אנו פוסקים כדעה זו בירושלמי, אך אפשר שלכולי עלמא זוהי מהות החללות, אלא שלדידן גובר הכלל "שבני ישראל מקווה טהרה לחללות"²³⁴.

לפני שנדרון בהשלכות של הגדרה זו, עלינו להסביר: אם כך הדבר, מדוע הכהן המחלל אינו מתחלל בפועל, כלומר לא מאבד את זכויותיו ככהן?

פסק הרמב"ם (בכורים, פרק א הל' א-ב):

עשרים וארבע מתנות ניתנו לכהנים... וכל האוכל מתנה שיש בה קדושה מברך "אשר קדשנו בקדושתו של אהרון וציוונו לאכול כך וכך".

אם כן, יש לומר שאהרון ובניו נמשחו, וכהונתם נמשכה לבניהם אחריהם. קדושת הבנים נמשכת מקדושת אהרון. קדושת ייחוסו של כהן מתבטאת בהעברת השושלת, בהמשכת קדושתו לבנו אחריו.

מעתה ברור מדוע בנידון דידן הכהן עצמו לא מחולל: משום שכהונתו היא תוצאת קדושתו של אביו, והרי אביו לא חטא. אביו כהן גמור, ואי אפשר לו לפגום בכהונת אביו. מה שאין כן קדושת כהונתו שלו, שהיא אכן מתחללת בכך שהוא אינו ממשיך את השושלת וזרעו חלל.

חזקת אבותיו

²³³ יש גורסים "מכנה".

²³⁴ הבנתו של כלל זה תבאר לאור הבנת התייחסותה של בת כהן לשבט הכהונה. עיין בדברינו לקמן, שהמושג "חלל" שונה מהמושג "חללה".

לפי טענתנו שייחוסו של אדם אינו אלא שיקוף ייחוסם של הוריו, ואילו כשרות ייחוסו שלו נמדדת לפי "הצלחתו" להעבירה לזרעו אחריו, ניתן להסביר סוגיות אחרות בענייני ייחוס²³⁵:

1. הגמרא בכתובות (כו:) מעמידה כהן בחזקת אבותיו למרות שיצא עליו קול שהוא בן גרושה. השימוש בחזקת הכשרות של אביו במקרה זה תמוה, הלא הערעור הוא על הבן, וייתכן שאביו הכשר נשא גרושה. אמנם כשרותו של אביו לא נפגמה במאומה, אך בנו איבד לגמרי את כהונתו, ומה תועיל לו כהונת אביו?

נראה מכאן שפגימה בייחוסו של הבן היא, לאמתו של דבר, פגימה בייחוסו של האב. לכן החזקה העומדת בפני איום היא כהונתו של האב, ובה נעשה השימוש²³⁶.

2. הרי"ד טוען (כתובות יג. על הגיליון²³⁷) שארוסה נאמנת להכחיש את הארוס ולהכשיר את בנה ואת עצמה. את מסקנתו לגבי עצמה ניתן להבין, לפי ההבנה שטענת ברי נחשבת כגורם גם באיסורים, וכשם שאין מוציאים ממון מידי מוחזק הטוען ברי, כך אין מוציאים אדם הטוען ברי מחזקת כשרותו. אלא שעדיין יש להבין כיצד ביחס לבתה עדיפה טענת ברי שלה על טענת ברי של הארוס?

ושוב עולה אותה סברה: כאשר האם טוענת שבתה לא נפסלה היא בעצם טוענת על עצמה, ששרשרת כשרות הדורות לא נפסקה בה. מעתה, אין זו טענת בעל דין גרידא על מקרה מסופק, תיאור זה תואם את מעמדו של הארוס. אך נאמנות האם היא כטענת המוחזק שמבקשים להוציא ממנו, כיוון שלפי הסברנו היא עצמה זו שעומדת לדיון.

העברת החללות לדורות

לאחר שהוברר לנו שהכהן עצמו הוא המתחלל, יש להבין את מעמדו של זרע החלל היורש את ייחוסו מאביו. לצורך זה נשאל, לולא גזרת הכתוב שזרע החלל פסול אף הוא (מהיקש "זרעו – לו"), מה היה מעמדו של בן החלל?

לכאורה, היה צריך להיות כשר, אך כשר לעניין מה? הלא כהן ודאי אינו יכול להיות, שהרי אביו חיללו ונפסקה השושלת? מסתבר שהיה צריך להיות ישראל כשר, אך גם זה בלתי אפשרי, משום ש"למשפחותם לבית אבותם" כתיב, וסוף סוף הוא אינו ישראל.

נמצא, שבעוד שבכל עם ישראל דין "לבית אבותם" מעניק ייחוס, בחלל הוא שולל ממנו את מעמדו ככהן, וממילא מכורח הניגוד שבו הוא נמצא (שהוא בן שאינו כהן, אך ממשפחת כהונה) – הוא נשאר חלל.

אם כן, ניתן לומר ש"חלל" אינו שם חיובי. זה אינו תואר אלא תיאור מציאות של ניגודים, כהן ללא קדושה.

ניתוח זה יפה אף למעמדו של האב-החלל, שנוצר מכהן וגרושה. קיומו של הניגוד הוא החללות. לפי ניתוח זה, אין צורך בלימוד מיוחד לפסול את בנו של החלל, כיוון שמעמדו זהה באופן טבעי לזה של אביו.

אמנם, הגמרא בקידושין (עז.) מקשה משני לימודים סותרים ביחס למעמד בתו של החלל²³⁸:

1. גזרה שווה "לא יטמא בעל בעמיו להחלו" ו"לא יחלל זרעו", המלמדת כי נקבות אינן בכלל חללות, כשם שאינן בכלל איסור טומאה.

2. "מקיש זרעו לו" – המלמד כי כלל זרע החללים פסול לכהונה.

הגמרא מיישבת שהלימוד הראשון, המכשיר, מיושם בבת בתו של החלל, והלימוד השני, הפוסל, מיושם בבתו של החלל.

וכך יש לבאר את הדברים: משמעותו של הלימוד הראשון היא הוצאת הנשים מפסולי החללות, כיוון שאף קדושת הכהונה שלהן אינה מלאה, אם כן אין החילול שייך בהן. אך מסקנה זו איננה יכולה להיות מיושמת בבת החלל עצמו, כיוון שהקיש הכתוב זרעו-לו, כלומר מעמדה האישי מוקנה לה מאביה, והיא עומדת באותו ניגוד כמוהו. אך כיוון שחללות אינה אלא "ניגוד" ולא "פסול עצמי" – בני ישראל הם מקווה טהרה לחללות, ובת בתו כשרה, כיוון שלגביה לא קיים הבלבול: "בית אביה" הוא ישראל לכל דבר.

אם כן, מתבקשת לעניין זה שיטתו של רבי דוסתאי, הסבור שאף בנות ישראל מקווה טהרה לחללים, כיוון שחללות אינה מעמד עצמאי. אך להלכה, נראה שמצטרף ממד של פסול בחלל הזכר מעצם איבוד היכולת להתקדש. זאת בניגוד לחללה, שמעולם לא יכולה הייתה להתקדש ככהן, והפסול בה אינו במעמדה האישי, אלא כביטול "נפקא מינות" שנהגו כלפיה (כגון היתרה לכהן, היתרה בתרומה

²³⁵ פרק זה לוקח מדברי הגר"צ דרפקין, ראש ישיבת גורדנא, שהתפרסמו בעלון "מסביב לשולחן" לפרשת במדבר התשס"ג, גיליון מס 237.

²³⁶ הערת עורך: עי' מאמרו של הגר"ז גולדברג בקובץ זה, שעוסק בפרוטרוט בהגדרת הכללים מתי מכריעים ספק בייחוסו של אדם על פי חזקת אבותיו.

²³⁷ וכן בשלטי גיבורים שם, ד: דרפי האלפס, לשון ריא"ז אות ו.

²³⁸ לדיון, עיקרו של הלימוד "בעמיו" בא למעט את הנקבות, ולא נצרך לרבות את הזכרים, כפי שהסברנו, ולכן הרמב"ם הביא את הפסוק "לבית אבותם".

הנבעלת לחלל – מחלוקת הרמב"ם והר"ן

נותר לנו לבחון את תוצאות הקשרים של ישראליות הבאות במגע עם בני משפחת החללות. מצאנו שהרמב"ם התלבט בשאלה זו בפירושו למשנה (קידושין, פ"ד מ"ו²⁴⁰):

ואני תמיה מאוד. איך יפסול החלל לכהנת לוייה וישראלית... שבא עליה עושה אותה זונה, שהרי זה סותר את העיקר שאמרנו "לא הוזהרו כשרות לינשא לפסולים". ושמא תאמר שעושה אותה חללה? זה ג"כ אינו אמת, לפי שהעיקר אצלנו אין חללה אלא מאיסורי כהונה, וכהנת אינה אסורה לחלל...

והשיג עליו הר"ן (לא. בדפי האלפס):

אבל חלל [=שבא על כשרה] משווי לה חללה, דאע"ג דאפילו בכהנת אין ביאתו בעבירה, התם (יבמות סט.) יליף לה מדכתיב "ולא יחלל זרעו בעמיו מה הוא פוסל בביאתו אף זרעו פוסל", והרמב"ם כתב בפיי"ח מהל' אסו"ב שאף החלל עושה אותה זונה והוא תמוה, שאין ביאתו בעבירה.

לפנינו מחלוקת כפולה: בהגדרת "זונה" ובהגדרת "חללה".

ניתן להבין את הרמב"ם על ידי צירוף כל מסקנותינו. גם הר"ן צודק, שחלל פוסל בביאתו מהיקש לאביו שפוסל בביאתו, אך לפי דברינו ישנו הבדל גדול ביניהם.

כהן שבוועל גרושה הופך אותה לחללה, כיוון שחילולו של הכהן מוצא בה את ביטוי, והיא חללה כיוון שהשתתפה במעשה החילול. אך כיוון שמקור החילול הוא בכהן, חללותה היא רק כלפיו, כלפי הכהונה, אך אין היא בעצם חללה. לכן, אם תינשא לישראל – שכלפיו אינה חללה – בתה תהיה כשרה לכהונה.

לעומת זאת, בביאת החלל, אין כאן קדושה שמתחללת, כי החלל כבר אינו קדוש ולכן אין הנבעלת חללה. החלל פסול לכהונה מפאת הניגוד שבו, ולכן הוא יוצר בדיוק אותו מעמד אצל אשתו, הנעשית פסולה לכהונה - זונה.

אמור מעתה: כשכהן מתחלל – הנבעלת חללה, כיוון שהכהן בעצם חלל. אך החלל הוא רק פסול לכהונה, הוא אינו חלל אמיתי שחילל את קדושתו, ולכן אשתו זונה.

מבואר אם כן, שעל אף שלמדנו שחלל פוסל את אשתו כמו אביו, אין זה כלל אותו פסול, אלא כל אחד מעביר את מה שיש בו.

"הלך אחר הפגום שבשניהם"

בירושלמי הסבירו את ההלכה שחלל שנשא בת ישראל – הוולד הולך אחר הזכר, מדין "הלך אחר הפגום שבשניהם". והסביר ר"ח הלוי (הו"ד לעיל) את שיטתם, שחלל הופך את אשתו לחללה וממילא הוולד מתייחס אחר הפגום שיש בשניהם.

ואמנם אפשר שכוונת הירושלמי לאו דווקא למילה "שבשניהם", אלא להוציא מהכלל המקביל "הלך אחר הזכר" שיסודו בדין "לבית אבותיו", ולהדגיש את ממד הפגם שבחללות. כוונת הירושלמי לומר, שחלל שנושא ישראלית – הוולד יתייחס תמיד אחר הפגום שבשניהם, שבעצם הוא תמיד הזכר. אך אין זה מדין היחס אלא מדין הפגם! שכן בן חלל אינו חלל כיוון שאביו חלל, אלא כיוון שהוא נמצא באותו מצב כמו של אביו: הוא קדוש בקדושת ישראל אך ממוקם במשפחת כהונה מכורח ל"בית אבותם", וזהו פגמו! גם הוא "תלוי ועומד" כאביו. נמצא שיישום הפסוק "לבית אבותם" בחלל הוא תורף הפגם – הוא הניגוד. אלו שני צדדים של אותה מטבע.

"ולא יחלל זרעו" – מחלוקת רש"י והרמב"ם

לאחר שעמדנו על טיבה של החללות, יש לעמוד על היחס בינה לבין הלאו האוסר על היווצרותה. איתא בגמרא קידושין (עח.):

אמר רב יהודה: כהן גדול באלמנה לוקה שתים, אחת משום "לא יקח" ואחת משום "לא יחלל", ולילקי נמי משום 'לא יחלל זרעו'? בשלא גמר ביאתו.

ופירש"י (ד"ה כהן גדול באלמנה):

²³⁹ וכן מצאתי שכתב כן ר"ש שקאפ בחידושו לכתובות (סי' יד) בהקשר אחר.
²⁴⁰ על פי נוסח הש"ס בדפוס וילנא.

והוא הדין לכהן הדיוט בגרושה וחללה, דהא מגמר גמרי מהדדי: מה כאן זרעו חולין, אף להלן זרעו חולין, הלכך בכהן הדיוט נמי איכא "לא יחלל".

אך הרמב"ם פסק (פרק יז הל' א-ג):

שלוש נשים נאסרו על כל הכהנים, גרושה, זונה וחללה, ועל כהן גדול ארבע, אלה השלוש והאלמנה... כל כהן שנשא אחת מהשלוש נשים... ובעל לוקה, ואם בא עליה דרך זנות – אינו לוקה משום גרושה או זונה או חללה, שנא' 'לא יקחו' עד שיקחו ויבעול. אבל כהן גדול שבעל אלמנה – לוקה אחת אע"פ שלא קידש, שנא' 'לא יחלל', כיוון שבעלה – חיללה ופסלה לכהונה. אבל זונה וחללה וגרושה, הרי הן מחוללות ועומדות קודם בעילתו. לפיכך לוקה כהן גדול לבדו על בעילת אלמנה, אע"פ שאין שם קידושין, שהרי חיללה, והוא מוזהר שלא יחלל כשרים לא אשה ולא זרעו.

והשיג הראב"ד:

אין השכל מודה בזה, שהרי למדו כהן הדיוט מכהן גדול לחילול הזרע... הלכך כי הדדי נינהו... והטעהו מה שראה בגמרא 'כהן גדול באלמנה לוקה שנים... הוא סבר דווקא כהן גדול, ולא היא... וכשלא גמר ביאתו קמיירי דליכא חילול זרע.

המ"מ ביאר דעת הראב"ד כרש"י, דפליגי בתרתי על הרמב"ם²⁴¹:

א. גם כהן הדיוט בחללה, גרושה וזונה לוקה משום "לא יחלל".

ב. גמר ביאה מחייב מלקות נוספות משום "לא יחלל זרעו".

ויש לעיין בשורש מחלוקתם.

נאמר בגמרא (קידושין עז.):

תנו רבנן: 'לא יחלל זרעו', אין לי אלא זרעו היא עצמה מנין? אמרת ק"ו מה זרעו שלא עבר עבירה מתחלל, היא שעברה עבירה – אינו דין שמתחללת, הוא עצמו יוכיח שעבר עבירה ואין מתחלל, מה להוא, שכן אינו מתחלל בכל מקום... וכי תימא איכא למפרך מה לזרעו שכן יצירתו בעבירה, אמר קרא 'לא יחלל' – לא יחולל, זה שהיה כשר ונתחלל.

ומיד אחר כך מובאת ברייתא נוספת:

ת"ר איזו היא חללה? כל שנולדה מן הפסולים.

מאי פסולים? אמר רב יהודה: הכי קאמר, איזו היא חללה? כל שנולדה מן פסול כהונה. נולדה אין, לא נולדה לא? ! הרי אלמנה גרושה זונה דלא נולדה וקא היא חללה? !

אמר רבה: הכי קאמר, איזו חללה מוזכרת שלא היה לה שעת כושר כלל? כל שנולדה מן פסול כהונה. מאי מוזכרת?

אר"י בר אבין ה"ק, איזוהי חללה, שעיקרה מדברי תורה ואין צריך לפרש מדברי סופרים? כל שנולדה מן פסולי כהונה.

ופירש"י (ד"ה הכי קאמר):

איזוהי חללה המוזכרת בתורה, שעיקרה ממשמעות המקרא שכתב "חללה לא יקחו", ואין צריך לפרש מדברי סופרים, דמקרא נפקא בהדיא!

ועוד כתב (ד"ה כל שנולדה מאיסור כהונה):

דסתם חלל היינו ולד פסול לכהונה, מדכתיב "ולא יחלל זרעו", אבל חללה הנעשית חללה על ידי ביאה, הוצרכו לדרוש בה מקראות "כגון זו שהיתה כשרה ונתחללה".

ברור מרש"י שאין הוא מבחין באופן משמעותי בין הברייתות שלימדו את הגדרת החללה, כיוון שבסופו של דבר הוא משלב את הברייתא הראשונה בשנייה. לדבריו, כל ברייתא עוסקת בשאלה שונה. הראשונה עוסקת בשאלה מיהם הנפסלים מביאת הפסול, והשנייה בשאלה מהי ביאת פסול. אמנם אפשר ששתי הברייתות משקפות הבדל מהותי בהבנת יסוד החללות.

שתי גישות ביסוד החללות

שתי הברייתות באו לציין מקור לפסולו של הנולד מביאת כהן באשה אסורה לו. בעוד הברייתא הראשונה פותחת בפסוק "לא יחלל

²⁴¹ ר' חיים הלוי הבין שכוונת הראב"ד לחלוק על הרמב"ם רק בנקודה השנייה, אך הוא מסכים לו בנקודה הראשונה.

זרעו", נוקטת הברייתא השנייה בלשון "איזו היא חללה? כל שנולדה מן הפסולים", ומסתבר (וכן פירש רש"י, ד"ה הכי קאמר) שכוונתה לפסוק "אשה זונה וחללה לא יקחו".

אמור מעתה, ישנן שתי הסתכלויות על החללות: הברייתא הראשונה מבינה כי חללות היא תוצאה של האיסור, ויתרה מזו, אפשר שהאיסור מגדיר את החללות והיקפה²⁴². אך פני הדברים אינם כך בפסוק השני: מקריאת פסוק זה, "אשה זונה וחללה לא יקחו", אנו מתרשמים שישנן זונות וחללות, שהן מושג מוכר לקורא, אלא שהתורה באה ומזהירה שאותה אישה חללה (הידועה לך) – אסור לך לקחתה. נמצא שהחללות אינה נוצרת על ידי האיסור, אלא היא תופעה המתרחשת במציאות מכוח עצמה, ואין גדריה חופפים את גדרי האיסור²⁴³.

לכשתעניין בדבר, תמצא שאף הרמב"ם ורש"י²⁴⁴ נחלקו במחלוקת זו.

לרש"י, כשכהן הדיוט בועל גרושה או זונה הוא עובר ב"לא יחלל", ולכן זרעו חלל. אך הרמב"ם הבין אחרת: אכן זרעו חלל, למרות שהלאו של "לא יחלל" לא דיבר על מקרה זה, ואף על פי כן, מכיוון שנשים אלו הן כבר מחוללות ועומדות (כיוון שנפסלו לכהונה), זרען נולד בפסול, והבת היא החללה המוזכרת – שאין צריך לפרשה.

פסול הנבעלת וזרעה

ישנו הבדל נוסף בין הברייתות, ביחס בין פסול הנבעלת לכהן באיסור לבין זרעה.

הברייתא הראשונה פותחת:

ת"ר: "לא יחלל זרעו" – אין לי אלא זרעו, היא עצמה מנין? אמר קרא "לא יחלל" – לא יחולל, זה שהיה כשר ונתחלל.

אם כן, המילה "זרעו" מוסבת על הזרע שיצירתו בעבירה, ומהמלים "לא יחלל" נלמד פסול אמו. אמנם בברייתא השנייה, כפי שכבר הערנו, חסר הלימוד לפסול הנבעלת באיסור, ואכן רש"י השלימו מהברייתא הראשונה. אך אפשר שאין זה כך.

שם (ע"ב) מצויה ברייתא נוספת:

אמר רבא: מנא הא מילתא דאמור רבנן "אין חללה אלא מאיסור כהונה"? דתניא: לא יאמר גרושה בכהן גדול ותיתי בק"ו מכהן הדיוט ואנא אמינא השתא לכהן הדיוט אסורה לכה"ג מיבעיא? ! למה נאמרה? כשם שחלוקה גרושה מזונה וחללה בכהן הדיוט, כך חלוקה בכה"ג... חללה למה נאמרה? אין חללה אלא מאיסור כהונה...

ברייתא זו למדה את הגדרת הנבעלת לכהן כחללה ממיקומה בפסוק: "אשה זונה וחללה לא יקחו". אם ניזכר שוב בברייתא השנייה בדף (עז). ונצרך אותה לברייתא בעמוד ב נגלה דבר מעניין. כזכור, הנוסח המתוקן של הברייתא הוא:

אר"י בר אבין "איזוהי חללה שעיקרה מדברי תורה, ואין צריך לומר מדברי סופרים? כל שנולדה מן פסולי כהונה".

ופירש"י (ד"ה הכי קאמר):

איזוהי חללה המוזכרת בתורה, שעיקרה ממשמעות המקרא, שכתב "חללה לא יקחו".

הרי שהאם והבת נלמדו מאותו פסוק. ועתה ניתן להעלות את הטענה הבאה: הגמרא הבינה מסברה שהמושג "חללה" מתייחס לאדם שנולד במעמד זה²⁴⁵ (וזהו ה'חללה המוזכרת', שאין צורך לפרשה). אך המיקום בתורה של מונח זה גרם לגמרא להבין שישנן נשים שלא נולדו במעמד זה אך יכולות להיכלל בו, עקב בעילת איסור כהונה²⁴⁶. רש"י שידך בין שתי הברייתות המופיעות בעמוד א, וכתב

²⁴² על דרך זו יש להבין את מחלוקת הרמב"ם והתוספות אם לוקים על חללה מחייבי עשה. התוספות סוברים שלא לוקים, כי היא אסורה רק בעשה, אך הרמב"ם סובר שכיוון שהיא נקראת חללה הרי היא בכלל "חללה לא יקחו". לדברינו לקמן, הרמב"ם בזה לשיטתו. [הערת עורך: בעניין חללה מחייבי עשה עיין במאמרו של הרב אליעזר גלינסקי בקובץ זה.] ע"י בנוסף במקנה (קידושין סו:; על המשנה), קרן אורה (יבמות כא ד"ה ויש להסתפק) ובשו"ת אחיעזר (ח"א, סי' ד אות ה) שדנו בחללותו של הנולד מייבום של כהן וגרושה. ייתכן שהדברים תלויים גם כן בדיון דידן.

²⁴³ אמנם רש"י לא הבין כך, שהרי פירש (ד"ה כל שנולדה) שהחללה שנולדה כך היא 'מוזכרת', רק בגלל שקראנו כבר את הפסוק 'לא יחלל זרעו', ולכן אנו כבר יודעים על פסול חללות מלידה. אך טענתנו אינה כן. אף ברש"י יש סיוע ורמז לדבר, בד"ה ואם נפשך לומר, שכתב בהסבר הברייתא הראשונה שההבנה הפשוטה של חילול וחללה אינה מתייחסת לפסול מלידה, בעוד שהברייתא השנייה כותבת הפוך! ואם כן מסתבר שהשקפתן של הברייתות על עניין החילול והחללות שונה.
²⁴⁴ אפשר שאף הראב"ד סבור כרש"י, דלא כהבנת ר' חיים הלוי בדעתו.

²⁴⁵ כלשון הגמרא "איזו חללה מוזכרת שלא היה לה שעת הכושר כלל? כל שנולדה מפסול כהונה". לשיטתנו, המלים שהדגשנו הם נימוק להבנת הגמרא את המונח "חללה" כפסול יוחסין מלידה.

²⁴⁶ ניתן להציע גם אחרת. המילה "חללה" מופיעה פעמיים במקרא: פעם לגבי כהן הדיוט (ויקרא יט, ז) ופעם לגבי כהן גדול (שם, יד). הברייתא בעמ' א עוסקת

שפסול האם נלמד מ"לא יחלל", אך על פי דרכנו אין צורך בכך. כלומר, הברייתא השנייה המובאת בעמוד א נסמכת במקורה על הברייתא בעמוד ב! ואכן כך, כלשון הברייתא עצמה: "חללה המזוכרת במקרא היא שנולדה מפסול כהונה, ומדברי סופרים – זו שנבעלה באיסור לכהן": שתייהן מאותה מילה נדרשו.

לסיכום, ההבדלים בין הברייתות הם בחפיפה בין הלאו לתופעת החללות, ובמקור הפסול של האם וזרעה. אלא שעתה יש לעמוד על משמעות ההבדל בין הברייתות בהקשר זה.

מוקד החילול – מחלוקת הברייתות

כבר הצענו לעיל ששורש החללות נעוץ בחילול הכהן, והוא בעצם המתחלל. אפשר שזו אף נקודת המחלוקת בין הברייתות: אם נבין שהחללות היא מעמד חדש שהתורה חידשה, במקרה שהכהן בא על איסור כהונה, הרי שיצירה זו מתמקדת באלו שנכללים באותו מעמד, והם הנבעלת והוולד, שרק בהם התורה חידשה. לכן כל אדם שנרצה לחדש לו את ההגדרה "חלל" נצטרך לדרוש זאת מגזירת כתוב נפרדת. על כן הנבעלת נפסלת מהדרשה "לא יחלל" וזרעה מהמילה "זרעו", וזו דרכה של הברייתא הראשונה בעמוד א.

אך אם החללות אינה "יש מאין", אלא השלכות חילולו של הכהן על שאר המשתתפים בביאה, הרי שהחלל האמיתי הוא הכהן, אלא שפסולו מתפשט על אחרים, ולכן אין צורך ללימוד נפרד לאשה ולוולדה, חוץ מציון העובדה שהם "נכחו" ונטלו חלק במציאות של ביאת האיסור. זוהי הדרך השנייה שביארנו בה את הברייתות האחרות, הגורסות שהכל טמון במונח "חללה".

שני הכיוונים מתמצים, אפוא, בשאלה הבאה. האם מוקד החללות הוא בכהן הפוסל, אלא שפסולו מופיע רק בשאר המשתתפים, או שמא המוקד הוא בנפסלים, ולכל נפסל מקור משלו, ולכהן בעצם אין קשר לעניין.

יישוב הסוגיה לדעת הרמב"ם

הזכרנו לעיל את דברי הגמרא (קידושין עח.), האומרת:

אמר רב יהודה: כהן גדול באלמנה לוקה שתיים, אחת משום "לא יקח" ואחת משום "לא יחלל". וליילקי נמי משום "לא יחלל זרעו"? בשלא גמר ביאתו.

ופירש"י:

כהן גדול באלמנה – והוא דין לכהן הדיוט בגרושה וחללה.

בשלא גמר ביאתו – דליכא חילול זרע.

הרמב"ם פסק כאן שרק כהן גדול באלמנה לוקה משום "לא יחלל", ואין לאו נוסף בגמר ביאה – בניגוד לגמרא.

נשים לב שבעל המימרה הוא רב יהודה, שכבר חיווה את דעתו ביחס לפסול החללות:

ת"ר: איזו היא חללה? זו שנולדה מן הפסולים, מאי פסולי? אמר רב יהודה זו שנולדה מן פסול כהונה.

רב יהודה הוא שהאיר לנו את הדרך בהבנת הברייתא השנייה. כפי שביארנו, לדרך זו גדר החללות אינו תלוי באיסור אלא הוא מציאות בפני עצמה. על כן מתבקש שרב יהודה ישלים את הסברו בגדר הלאו, וזהו פשר אמירתו בדף עח, שכהן גדול הבא על אלמנה עובר בלאו. רב יהודה אם כן נוקט בהבנה המפרידה את גדר החללות מהלאו, כמו שביארנו לדעת הברייתא השנייה. זאת ועוד, פסול הנבעלת וולדה מתמקדים בחילול הכהן ולא בהם.

על רקע זה עלינו להבין את דעתו ביחס ל"לא יחלל". הרמב"ם ניסח את הלאו ש"הוא מוזהר שלא יחלל כשרים לא אשה ולא זרעו". אם נאמץ את דבריו, נוכל לבאר את דברי רב יהודה ללא צורך להרחיבם, ואכן כוונתו רק לאלמנה, שכן רק במקרה זה הוא מחלל כשרים לגמרי.

במקור הראשון, ואותו היא הבינה כמתייחס לחללה מלידה; אך הברייתא בעמ' ב עוסקת בפסוק השני (כדאיתא להדיא בגמרא), ומכך שהתורה כתבה שוב "חללה" התחדש לנו פסול הנבעלת לכהן.

אמור מעתה, שתופעת החילול מתרחשת על ידי חילול הכהן, וכתוצאה מכך האשה זורעה מוגדרים כחללים, אלא שהכהן עובר בלאו רק כשעל ידי חילולו יפסלו כשרים. כלומר, מעשה האיסור הוא לפסול אחרים, ודרך ביצועו הוא על ידי חילולו, ביצירת חללים הטומנת בחובה פסילת כשרים (שלא כמו יצירת חללים בביאת כהן וגרושה, ששם אין פסילת כשרים).

על כן הגמרא שמקשה על רב יהודה "ולילקי נמי משום לא יחלל זרעו" אינה אלא קושיה על הדרך הראשונה בהבנת חללות (שהובעה כברייתא הראשונה בדף עז, שלכל נפסל יש לימוד מיוחד). אך לדרכו של רב יהודה אין זו כלל קושיא: חילול הזרע לעולם אינו עומד כשלעצמו. לעולם הוא לא מחלל את הזרע, אלא הוא עצמו מתחלל ותוצאות חילולו מתפרשות על פני השותפים בדבר. מעתה, אי אפשר לחייב אותו בנפרד על חילול הזרע, שהרי הכהן לא "התחלל יותר" בגלל שגמר ביאתו, ולעולם הוא מתחלל באותה מידה.

ואם כן מובן שהרמב"ם פסק את רב יהודה לשיטתו.